

Mitjans de comunicació i memòria històrica

El centre de documentació de Televisió Espanyola
a Sant Cugat

per Sergi Schaff

Realitzador de televisió i professor de comunicació audiovisual
de la Universitat Pompeu Fabra

Resum

L'article presenta un estat de la qüestió dels fons documentals del centre de Televisió Espanyola a Sant Cugat els primers anys d'emissió. S'identifiquen, d'entrada, dos condicionants dels primers temps: com en tota novetat, inicialment no es va reconèixer la transcendència històrica de les emissions televisives; així mateix, hi havia dificultats tècniques, lligades a la multiplicitat de suports que, a més, en pocs anys quedaven obsolets. Això ha comportat la pèrdua d'alguns materials, o la impossibilitat de visionar-ne d'altres. Des de 1974 es comencen a arxivar programes en vídeo, però, amb tot, es destaca que és des de 1977 que el centre documental de Sant Cugat disposa d'un arxiu convenientment indexat i informatitzat, on es guarden tots els documents en català.

Paraules clau: història i televisió, arxius d'imatge, història de la televisió catalana, història de la televisió espanyola, TVE Catalunya

The Spanish Television documentary centre in Sant Cugat

Abstract

This article describes the state of the documentary collection at the Spanish Television (TVE) station in Sant Cugat during its first years of broadcasting. Two conditioning factors of those first years are identified: as with any novelty, the historical transcendence of the television broadcasts was not initially recognized; there were also technical difficulties related with the multiplicity and short life of supporting mechanisms, which led to the loss of some material and the impossibility of viewing others. Since 1974, programs have been filed in video format but, even so, it should be mentioned that since 1977 the Sant Cugat documentary centre has a conveniently indexed and computerized archive where all documentaries in Catalan are saved.

Key words: history and television, image archive, history of Catalan television, history of Spanish television, TVE Catalunya

A la mort de Franco, tots volíem canvis a la programació catalana de TVE a Miramar. Un d'aquests canvis va ser la presència de la novel·lista i periodista Montserrat Roig, que havia arribat al circuit català amb *Personatges*, un llegendari programa d'entrevistes que donava la paraula i la imatge a un ampli ventall de personalitats rellevants de la vida catalana, des de la reina del Molino, la Bella Dorita, fins a l'abat de Montserrat, Cassià M. Just. Presentadora i personatges, que durant la dictadura no havien tingut cabuda a la televisió, significaven un pas segur i decisiu en

el camí de la normalització del nostre país. Malauradament el programa va desaparèixer l'any 1978, perquè, segons es va dir, «ja no quedaven personatges per entrevistar».

Recordo un moment únic d'aquesta sèrie de cinquanta personatges.

La Montse Roig manté una petita pausa. Els seus ulls entremaliats miren Cassià M. Just. La Montse inclina el cap —era un gest que repetia amb freqüència— i amb un mig somriure pregunta a l'abat: «Vostè creu en Déu?».

L'abat triga uns segons a donar la resposta. Aquell silenci ens permet suposar tantes coses, en un instant dóna peu a tantes reflexions, que es converteix en un moment estel·lar i inoblidable de la televisió de casa nostra. La Roig ens ha fet palès «el silenci de Déu»? L'abat, després de la pausa colpidora, respon: «És clar que sí!».

Doncs bé, aquest document il·lustratiu, ara per ara, no es pot consultar. Es troba al centre de documentació de TVE a Sant Cugat, però està enregistrarat en un sistema avui obsolet (Ampex 2 polzades). Ens és totalment impossible de visionar-lo i, amb quasi tota seguretat, ja no serà factible transferir-lo a cap altre sistema després d'observar l'estat en què es troba el material.

Així doncs, això vol dir que l'hem de donar per perdut? Potser caldrà fer alguna cosa per no perdre aquesta part tan important del patrimoni televisiu de Catalunya.

Aquest document i molts d'altres pertanyen a la llarga etapa dels inicis de la televisió a Catalunya, quan només hi havia una única televisió. Ens referim als anys que van des que Televisió Espanyola va començar a Catalunya, el 1960, fins als vuitanta, quan TV3 va començar la seva singladura.

Lamentablement, els documents en llengua catalana que pertanyen als inicis de televisió —i si concretem més encara, els dels anys seixanta i principis dels setanta— no es van guardar. Les cintes, que aleshores eren de 2 polzades, s'utilitzaven com si fossin un palimpsest de l'edat mitjana. S'enregistraven i, un cop emesos els programes, es tornaven a enregistrar sobre la gravació anterior, de manera que es perdia, de forma irremediable, tot el que s'havia gravat abans.

Molt diferent és la situació dels programes d'aquella època enregistrats en castellà a Miramar: avui estan arxivats a Prado del Rey i allà ja s'ha començat la tasca de transferència a sistema digital en IMX. De totes maneres, més endavant caldrà guardar-los en disc dur.

A continuació, intentarem fer una aproximació a l'estat de la qüestió com a primer pas per a donar a conèixer la situació actual dels fons

documentals del centre de TVE a Sant Cugat durant els primers anys d'emissió.

Els inicis de la televisió van ser plens d'uns paranys que van dificultar l'arxiu i la conservació dels documents televisius. Per tal de comprendre l'abast del problema des d'una justa perspectiva històrica, caldrà, doncs, recordar dos d'aquells paranys.

El primer parany, consubstancialment lligat a qualsevol mitjà novell, va ser la poca importància que la novetat va rebre en els primers moments del seu naixement. Com ja sabem, calia que passés un cert temps perquè algú s'adonés del veritable valor del mitjà televisiu, es reconegués la transcendència històrica dels seus documents i es fes palesa la necessitat de guardar i salvaguardar-ne el patrimoni.

Al principi, els programes de plató no es podien enregistrar perquè el magnetoscopi —després anomenat *vídeo*—, encara poc desenvolupat tecnològicament, no havia arribat a Espanya. Trigaria uns quants anys a fer-ho. Les càmeres dels informatius rodaven les notícies en suport cinematogràfic, i aquest material sí que podia ser arxivat. Però amb el desgavell organitzatiu d'aquells primers temps molts documents es van perdre per sempre més. Tanmateix, encara hi ha una petita esperança de recuperar-ne alguns, perquè l'inventari no s'ha completat i, per tant, no se sap si alguns materials cinematogràfics d'aleshores poden estar perduts als arxius, entre llaunes emmagatzemades i sense identificar.

El segon parany es troba en la dificultat de treballar i emmagatzemar documents enregistrats en una gran varietat de sistemes diferents, emprats per capturar i guardar imatges que, inexorablement en pocs anys, les noves tecnologies han convertit en obsolets. Per a tenir una idea de la magnitud que això representa, cal tenir present que en menys de cinquanta anys han aparegut al mercat televisiu almenys sis sistemes diferents, tots ells incompatibles entre si.

Malgrat aquests dos paranys històrics, cal destacar que actualment el fons documental del centre de Sant Cugat —que ocupa 1.300 metres lineals— disposa d'un arxiu de documentació convenientment indexat i informatitzat. Des del 1977, i amb la introducció del sistema d'1 polzada, el material ja està guardat adequadament, amb una petita excepció de documents en U-matic, que comentarem més endavant.

Però, per a comprendre millor els viaransys i els paranys de la nostra història televisiva, convé que ens endinsem, com en un telefilm, en el «túnel del temps», i arribem fins a la prehistòria del centre de documentació de Sant Cugat.

La videoteca de Sant Cugat

Per definició, a la videoteca de Sant Cugat es guarden tots els documents en català, ja siguin d'informatius o de programes, és a dir, tota la programació catalana, també anomenada *circuit català* o *desconnexió* i, en argot professional de Sant Cugat, *carrilet*.

Tots els altres programes —per entendre'ns, tota la programació en castellà feta a Catalunya— es troba arxivada a Madrid, a la videoteca del Centro de Documentación de RTVE, a Prado del Rey, i els documents informatius, al Centro de Documentación de Torre España.

Per tant, insistim en el fet que parlem exclusivament de documents televisius en català.

Un any decisiu: 1974

Hi ha una data clau, l'any 1974, que és com la línia de flotació del centre. És a dir, hi ha un abans i un després del 1974.

Aquesta frontera del 1974 separa els documents informatius indexats dels documents anteriors, que pertanyen al fons desconegut. Aquesta línia divisòria distingeix els documents arxivats del material sense identificar, quasi ignorat i que està emmagatzemat en llaunes apilades en prestatgeries laberíntiques. I, pel que fa a la història dels programes, és la frontera que separa l'existència del no-res. Des del 1974 es comencen a arxivar programes enregistrats en vídeo. La terrible realitat és que abans d'aquest any no hi ha res en suport electromagnètic.

Però tornem al suport de cine. A la videoteca de Sant Cugat hi ha 18.000 llaunes. Es calcula que cada llauna guarda una mitjana de trenta minuts de material informatiu o de programes. Per tant, hi ha un total de 540.000 minuts d'història de la televisió, és a dir, 9.000 hores de material informatiu no identificat, amb excepció d'unes poques llaunes etiquetades de forma no massa aclaridora o amb algunes anotacions una mica més explícites (els anomenats *partes*), fetes pels ajudants de realització. Aquesta informació escrita constitueix una base de dades mínima per a començar a moure's, amb molta dificultat i amb molta intuïció, per aquest protoarxiu quasi kafkià.

Les 9.000 hores de material estan enregistrades en suport fotoquímic, és a dir, en tres modalitats diferents de pel·lícula: en 16 mm negatiu (la pel·lícula s'emetia invertint electrònicament la polaritat per a ser vista en positiu); en pel·lícula reversible (la pel·lícula en negatiu utilitzada en el rodatge es positivava), i en còpia positiva d'un negatiu de rodatge (en

aquest tipus de suport hi ha molt poc material). Com es pot comprovar, de tot hi ha a les tenebres.

Però aquí no acaben les dificultats. Actualment el centre català no disposa de cap moviola, eina indispensable per veure i treballar sobre suport cinematogràfic, per la qual cosa és impossible visionar el material, identificar-lo i arxivar-lo. Només en casos molt necessaris se'n fa una selecció intuïtiva i s'envia a Madrid perquè, un cop allà, el visionin, el transfereixin al sistema actual d'enregistrament magnètic i procedeixin a la seva digitalització.

I encara que a partir del 1974 existeixi informació escrita sobre els documents cinematogràfics, la manca de movioles a Sant Cugat també obliga a enviar a Madrid els cel·luloïdes per a garantir-ne la conservació.

Paral·lelament a l'ús del suport cinematogràfic per a la informació *in situ*, durant els anys seixanta i principis dels setanta els estudis de Miramar, de l'Hospitalet i d'Esplugues van utilitzar els primers vídeos per a enregistrar programes. Aquests vídeos eren enormes, tan grans com un armari, i els programes es gravaven en bobines colossals amb cinta magnètica de 2 polzades, d'uns 5 cm d'amplada.

Amb aquest sistema es guarden avui a Sant Cugat 1.320 cintes, que són tot el que queda dels inicis de la televisió a Catalunya des de 1974 a 1977. Hi ha una mica de tot, alguns partits de futbol i, sobretot, molts dramàtics de l'anomenat *Teatre català* i posteriorment *Lletres catalanes*. Hi ha obres de Josep Maria Benet i Jornet, de Maria Aurèlia Capmany, de Terenci Moix, i també hi ha obres dels autors clàssics.

Però malauradament el primer programa emès en català el 25 d'octubre de 1964 ja no existeix. Ens referim a l'obra de teatre *La ferida lluminosa*, de Josep Maria de Sagarra. Tampoc no s'hi troba cap dels primers dramàtics en català, ni el primer programa enregistrarat en català, el magazín de caràcter costumista *Mare nostrum*, que va emetre's a partir de 1967.

Entre aquells documents que es poden classificar amb el qualificatiu d'*una mica de tot*, se n'hi troben alguns quasi incunables. Queden més o menys la meitat dels programes de la mítica *Terra d'escudella*, una bona part dels quals ja s'han transferit a Betacam. No tots, però també hi ha força *Personatges* de la Montserrat Roig, que han tingut la sort d'haver estat transferits al sistema Betacam i així han estat salvats de l'oblit i de la destrucció que provoca el pas del temps.

Un altre programa amb menys sort que els anteriors ha estat el llegendari *Vostè pregunta*, de Joaquim M. Puyal. Tot el que queda està en 2 polzades. Allà hi hem trobat Josep Carreras, Alberto Closas, Juan Antonio Samaranch i Marina Rosell, entre d'altres.

El gran problema de les gravacions en 2 polzades rau en l'escàs nombre de cintes disponibles. De cinc anys d'emissió només se'n conserven 1.320. I si tenim en compte que Miramar-Sant Cugat va continuar usant aquest tipus de cintes, el material que queda no és representatiu del nivell assolit a la programació del circuit català. La inexplicable manca d'un catàleg que faciliti la informació sobre el material emmagatzemat dificulta en gran mesura el fet de poder treballar amb aquestes cintes i, a l'hora de localitzar-les, sovint cal confiar en la memòria de l'arxiver. Tot i així, en moltes ocasions el resultat final de les recerques acostuma a ser negatiu.

Però encara hi ha més. Aquest material també és impossible de visionar ja que el centre de Sant Cugat tampoc no disposa de cap aparell de vídeo de 2 polzades. Quan cal treballar amb un material d'aquest tipus, s'ha d'anar a Madrid a visionar-lo i allà se'n fa una còpia en IMX, un sistema emprat únicament per TVE en tot l'Estat. Afortunadament, llavors el document es digitalitza per a ser arxivat de forma definitiva, però, com podem intuir, es tracta d'un procés lent, feixuc i al qual només es pot arribar amb comptagotes.

Es creu que, quan Madrid acabi de digitalitzar tot el seu arxiu en 2 polzades, començarà a treballar amb la documentació que hi ha a Barcelona.

Un altre any important: 1977

Una altra data significativa en la història de la documentació televisiva la podem situar pels voltants de 1977.

Amb l'arribada de la democràcia, el circuit català va ampliar substancialment l'horari de les seves emissions de 28 a 68 hores; i el que sens dubte és el més important: a través dels nous programes, també va ampliar el ventall de temes i va donar a conèixer personatges que fins aleshores no havien pogut aparèixer a televisió. Conseqüentment, el fons de documentació de Miramar-Sant Cugat va créixer i resultà més complet perquè va recollir més aspectes de la realitat de casa nostra.

Però, tal com succeeix cada pocs anys en la història de la televisió, va néixer un nou sistema magnètic, conegut amb el nom d'1 polzada, més petit i més manejable. L'aparell de vídeo era com un armariet, i les cintes eren de dimensions molt més reduïdes. També aparegué un primer vídeo portàtil d'1 polzada anomenat BCN, de la companyia Bosch, (la similitud del nom d'aquest aparell i de les sigles de la nostra ciutat és pura coincidència). I encara que el BCN no era del tot portàtil com es deia, ja que per traslladar-lo calia portar-lo en un carret semblant als usats per anar a comprar, de totes maneres representava un avenç important per als

serveis informatius i obria nous camins de qualitat i de possibilitats tecnològiques.

Gràcies a aquest nou sistema vam poder veure des del mateix avió l'arribada del president Josep Tarradellas a Catalunya. I a la plaça de Sant Jaume vam poder escoltar el seu: «Ja sóc aquí!». Possiblement, la completa i extensa retransmissió de l'arribada de Tarradellas, el 23 d'octubre de 1977, és la major fita del circuit català, i la podem trobar als arxius del centre.

Paral·lelament a la implantació d'aquest nou sistema, el centre de documentació va començar a arxivar adequadament el material produït de nou. Es pot afirmar que, des del 1977, tot l'arxiu es troba al dia.

El número de cintes d'1 polzada emmagatzemades al centre de Sant Cugat és de 9.650 i cobreix sis anys d'història de la televisió catalana, del 1977 al 1982. Per tant, el nombre de cintes guardades per any creix espectacularment pel que fa a les d'1 polzada. No es guarda tot, però almenys es pot trobar una representació de cada programa. Cal insistir, però, que els programes elaborats en castellà continuen sent arxivats a Madrid. Aquest sistema, el d'1 polzada, avui ja és totalment arraconat i obsolet.

Afortunadament, encara hi ha a Sant Cugat un aparell d'1 polzada que permet visionar i fer còpies del material necessari per a la seva emissió en sistemes actuals. Però segurament quan s'espantlli caldrà, com amb els altres sistemes, visitar Madrid per recuperar i actualitzar aquest material tan valuós.

Triant i remenant a la videoteca, gràcies a la molt estimable col·laboració del seu cap, Antoni Zamora, hem arribat a diferents programes per tal de conèixer-ne el seu estat actual.

Per exemple, la repetida sèrie d'*El doctor Caparrós* està totalment transferida a Betacam; en canvi, la sèrie *Vidua, però no gaire* segueix amb el seu format original d'1 polzada. I *El show de Rosa M. Sardà o Festa amb Rosa M. Sardà* també està totalment transferida a Betacam. Això ens permet constatar una realitat: aquell programa que ha estat objecte de reposició, per tant, s'ha hagut de transferir obligatòriament i, en conseqüència, té més possibilitats de ser emès més vegades, ja que està disponible en un format nou.

L'habitació del fons, de Laura Palmés, és majoritàriament en Betacam, però els seus originals són en 2 polzades. La recordada *Memòria popular*, de Salvador Alsius, es troba majoritàriament en 2 polzades. Aquest ús tan posterior de les 2 polzades es deu al fet que, com que els programes en directe no s'havien d'editar, s'enregistraven aprofitant els sistemes més vells.

En 1 polzada està enregistrat el rupturista musical *Pleitagensam*, de Lulú Martorell. També ho està el 3 x 4 en català. I d'*Una història particular*, un dels primers programes de la Júlia Otero, només en queda un únic programa, el titulat: «No dóna el tipus».

Un cas d'eclecticisme pel que fa a l'ús de diferents sistemes és el programa d'entrevistes *Terenci a la fresca*. N'hi ha en 2 polzades, en 1 polzada i en Betacam. Tot un rècord de suports per a Terenci Moix.

El programa *Crear i viure*, que recollia el treball i l'experiència vital de tot tipus d'artistes, és quasi tot en Betacam.

I per acabar amb optimisme, direm que la polèmica sèrie d'*El Cama-leó* està enregistrada i es conserva en Betacam. Així com l'enyorada *La barberia*, d'en Pitu Abril.

Cal tenir present que a finals dels anys setanta el suport cinematogràfic ja no donava més de si per als serveis informatius. La projecció en negatiu o el material reversible ja no eren una solució per a les demandes de l'audiència. Era necessari un sistema portàtil que enregistrés les notícies i que no es trobés sotmès al procés de revelat en un laboratori. Entre 1980 i 1981 els serveis informatius de Sant Cugat van utilitzar l'U-Matic, un sistema més lleuger que gravava en casset, la qual cosa reduïa el nombre d'avaries i resultava més pràctic. En l'actualitat aquest sistema està totalment obsolet i és molt difícil de visionar.

La informació dels continguts d'aquestes cassetts i les fitxes estan escrites a mà. Això provoca més dificultat i més lentitud en la localització de les cintes. A més, de moment no hi ha cap projecte que tingui prevista la informatització d'aquestes fitxes.

El 1982, l'any del Betacam

L'any 1982 es va començar a utilitzar el millor sistema de captació d'imatges fabricat fins aquell moment: el sistema Betacam (cal recordar que la transferència dels documents de 2 i d'1 polzades fins ara s'ha fet en Betacam).

Avui l'arxiu conté 145.000 documents en Betacam, amb una mitjana de quaranta-cinc minuts cadascun, que fan un total de 6.525.000 minuts; quasi 110.000 hores d'imatges, totes indexades i que en un futur immediat també hauran de ser digitalitzades per a la seva conservació.

Per avaluar correctament aquest volum de documents, cal tenir en compte que dels esmentats programes només es guarda el màster, l'original enllestit, és a dir, la cinta editada i sonoritzada; i que dels informatius es conserva l'original brut, tot allò que es grava i també el resultat final ja editat, és a dir, el màster.

Des de 2004 TVE utilitza un nou sistema d'enregistrament d'imatges, l'IMX, que és un sistema digital en cinta magnètica i que més endavant caldrà transferir a un disc dur per a la conservació definitiva dels programes.

Una dada molt il·lustrativa que ens facilita el servei d'aquest centre és la proporció de gèneres en comparació amb el total del fons documental de TVE a Sant Cugat. En el total dels seus arxius hi ha:

- 50 % de programes esportius i de retransmissions,
- 25 % d'informatius,
- 25 % de programes en general (ficció, entreteniment, musicals, culturals, etc.).

Des de mitjan anys noranta, la proporció ha variat substancialment, i actualment queda fixada d'aquesta manera:

- 45 % de programes esportius i retransmissions,
- 45 % d'informatius,
- 10 % de programes en general (ficció, entreteniment, musicals, culturals, etc.).

Aquesta proporció tan desigual ens porta a reflexionar sobre el sentit dels objectius finals del centre mateix. Per exemple, els programes de ficció han desaparegut totalment i els d'entreteniment han baixat fins a tenir una presència purament testimonial.

La consulta d'aquest fons documental només es pot realitzar des del mateix centre a través d'una Intranet a la qual tenen accés els professionals de TVE mitjançant una contrasenya electrònica pròpia. No és possible d'entrar-hi des de l'exterior, ni ningú aliè al mitjà pot consultar-ne l'arxiu. Per accedir al fons documental s'ha d'estar especialment autoritzat i realitzar la consulta des de Sant Cugat.

Per aconseguir la còpia d'un programa concret cal adreçar-se a la gerència de la societat que, mitjançant el pagament corresponent, facilita la còpia sol·licitada sempre i quan les possibilitats tècniques ho permetin.

Davant de totes aquestes dificultats, considerem que cal sol·licitar la ràpida elaboració d'un catàleg de la videoteca de Sant Cugat per tal de poder accedir fàcilment i a bastament al seu fons. I també considerem important el fet que, des d'algunes biblioteques públiques de Catalunya, sigui possible l'accés a la informació dels documents televisius històrics, entenent com a tals els que tenen una antiguitat superior als deu anys.

Finalment, volem deixar plena constància de l'absoluta necessitat d'un compromís ferm entre les corresponents institucions públiques catalanes i, lògicament, TVE per tal d'endegar conjuntament, i com més aviat millor, un procés complet de digitalització dels fons documentals televisius abans que es malmetin irremediablement. Convé tenir present que una part de la nostra història és a punt de desaparèixer.